

Sažetak

Autor analizira opstojnost, pravnu opravdanost i motivacije smrtno kazne, kako u različitim društvima, tako i unutar Crkve. U prvom poglavlju ispituje njezinu opstojnost tijekom povijesti, počevši od "predjuridičkih" kultura do onih "juridičkih". U drugom poglavlju riječ je o buđenju svijesti o dostojanstvu i vrijednosti ljudskog života u modernom razdoblju sve do danas. U trećem dijelu autor iznosi stav kršćanstva i Crkve u povijesti i danas.

Služeći se analitičkom metodom, autor ističe da su sva društva i kulture u povijesti poznavale smrtnu kaznu. U "predjuridičkim" društvima ona je bila čin osvete ili "sakralne" dužnosti, dok u juridičkim društvima postaje kazneno pravo državne vlasti kojim se ona brani od zločinaca i obeshrabruje buduća zlodjela.

Od polovice XVIII. stoljeća počinje razvoj svijesti o dostojanstvu osobe, o ljudskim pravima, kao što je pravo na život. Da li umjesto smrtno kazne država treba odrediti neku "medicinalnu" kaznu koja bi zločincu omogućila rehabilitaciju i povratak u društvenu zajednicu, pitanje je koje zaokuplja europsku misao. Prvi glas protiv smrtno kazne dolazi od talijanskog pravnik C. Beccariae. Njegova misao će utjecati na reformu kaznenog prava, tako da krajem XIX. i u XX. stoljeću brojne države započinju s ukidanjem smrtno kazne i uvode kaznu doživotnog zatvora. No, smrtna kazna postoji i vrši se još uvijek u mnogim državama svijeta, unatoč deklaracijama OUN-a i sve jačem pokretu protiv opstojnosti smrtno kazne.

Rano kršćanstvo protivilo se postojanju smrtno kazne jer se ona protivila kršćanskom i ljudskom dostojanstvu, o čemu svjedoče neki crkveni oci. Ipak, pod utjecajem društvenog mentaliteta i rimskog prava, u srednjem vijeku (XII. st.) i Crkva dopušta smrtno kaznu, radi općeg dobra zajednice, obeshrabrivanja drugih mogućih zločinaca i zadovoljenja kaznene pravednosti. Smrtna je kazna smatrana zlom koje silom nameće zakonita i javna vlast zbog održavanja društvenog reda.

U povijesti ima veoma malo intervenata Učiteljstva o smrtno kazni; tek u srednjem vijeku (1208.) jedan tekst pape Nikole I., te jedan govor pape Pija XII. Prema Piju XII. nije država ta koja ima pravo raspolaganja životom pojedinca, već je sam kriminalac taj

koji je svojim zločinom sam sebe lišio prava na život, a državna vlast je samo izvršitelj kazne.

U današnje vrijeme, kada je sazorila ideja u društvu o dostojanstvu ljudske osobe, o vrijednosti ljudskog života i o neotuđivom pravu na život, i Crkva je na razini svojega Učiteljstva postala svjesna da je smrtna kazna neprilična u modernom društvu. S time se slaže Sveti Otac, kao i svi biskupi Katoličke crkve.

Ključne riječi: *smrtna kazna, zločin, zlo djelo, društvo, kršćanska zajednica, Crkva, teologija, kazna, osoba, osobno dostojanstvo, život, Učiteljstvo.*

1. SMRTNA KAZNA TIJEKOM POVIJESTI

Postoji povijesna istina, gotovo bez iznimke, da su svi narodi i sve kulture u prošlosti imale društvene kazne koje su uključivale smrt. U prvim primitivnim zajednicama, predjuridičkim, smrtna je kazna bila neka vrst "osvete" i često je imala oznaku "svete dužnosti" kako bi se umilostivili "bogovi" zbog prolivene krvi. U tim društvima smrtna kazna je postojala, ali se o njoj ne može govoriti kao o "pravnoj kazni", već samo kao o društvenoj sankciji sakralnog karaktera. Proces "ozakonjenja" smrtno kazne susreće se kod različitih naroda koji su međusobno i udaljeni, iz čega se daje zaključiti kako su narodni "klanovi" sve više birali svojevrstne "sudove" koji su u pojedinačnim slučajevima donosili presude o smrtnoj kazni za ubojice. U tom se procesu nazire i etičko napredovanje društva, jer tako i započinje proces "individualizacije odgovornosti i krivnje".³⁶

Jedno od prvih pravnih društava bilo je babilonsko, sa svojim poznatim Hamurabijevim zakonikom, koji smrtnu kaznu predviđa za krađu, ubojstvo i propuste u profesionalnom poslu. Treba naglasiti i to da je rob bivao osuđivan na smrt daleko lakše i jednostavnije od plemića i slobodnjaka.

U starom Egiptu smrtna se kazna primjenjivala zbog ubojstva, krađe, sakrilegija, atentata na faraona, špijunaže, utaje poreza, te prema liječniku kojemu je umro pacijent, a on nije primijenio tradicionalne terapije. Zanimljivo je, barem u teoriji, da se smrtna kazna zbog navedenih zločina jednako vršila nad svima, bogatima i siromašnima, plemićima i pučanima.

Kod starih Grka smrtna kazna se prvotno shvaća kao vrsta pravednosti, i to kao dužnost osvete koju trebaju izvršiti potomci

³⁶ S. Leone-S. Privitera (uredili), *Dizionario di bioetica*, EDB, Bologna, 1994., Pena di morte, str. 708.

žrtve. Premda smrtna kazna u Grčkoj dugo ostaje obiteljska dužnost, ipak poprima i političko obilježje, a s Platonom dobiva i ideju korisnosti kao prevencije protiv sljedećih zločina. Primjenjivala se za teške zločine sakrilegija, ubojstva rođaka, zločina protiv države, a posebice prema onima koji su bili nepopravljivi i vraćali se na put zločina (recidivi).

Kod Rimljana smrtna kazna postoji kao obiteljska osveta, dok je javna vlast smrću kažnjavala samo one teške zločine koji su na neki način povrijedili javni red i koji su se smatrali javnom izdajom. Takvi zločini bili su izdaja domovine, suradnja s neprijateljem i pobuna protiv vlasti. Jednako tako su se smrću kažnjavali i premještanje međa na zemlji, krađa stoke i uroda, ubojstvo, spolno silovanje, nepoštivanje danog obećanja, lažno svjedočenje, krađa noću, paljenje kuće ili uroda, prijevara klijenta. U primjenama smrtno kazne Rimljani su znali biti veoma krvoločni i poznavali su odrubljivanje glave, bičevanje do smrti, vješanje, davljenje, spaljivanje na vatri, vestalke su bile žive zakopavane, a za robove i sve koji nisu bili rimski građani primjenjivalo se razapinjanje na križ, kazna posebice mučna, duga i bolna.

U srednjem vijeku, poznatom po velikoj konfuziji i mnoštvu malih država i moćnika, bilo je veoma mnogo onih koji su osuđivani na smrt. Najviše se na smrt osuđivalo zbog ubojstva, krađe, sakrilegija i izdaje. Katkad se to radilo na osnovi zakonskih propisa, a katkad na osnovi volje nekog moćnika. Smrtna kazna se izvršavala odrubljivanjem glave, vješanjem, davljenjem i mučenjem do smrti. Vješanje je bilo određeno za seljake i građane, odrubljivanje glave za plemiće, a spaljivanje na lomači za religijske zločine. Francuska revolucija, posebice krvoločna, izmislila je giljotinu, nazvanu prema njezinu tvorcu Guillotinu.³⁷

U mnogim je kulturama i društvima smrtna kazna bila shvaćena kao uklanjanje velikog i poznatog zločinca, a primjenjivala se tako drastično i javno kako bi osuđenik bio izložen što većem poniženju i boli. Tako je društvo zadovoljavalo svoju želju za osvetom i obeshrabrivalo druge moguće zločince.

2. SMRTNA KAZNA OD MODERNIH VREMENA DO DANAS

Sve do modernih vremena stav svih društava i zajednica bio je nepromjenjiv u odnosu na smrtnu kaznu i gotovo da nema nikakvih

³⁷ Usp. [http://library.thinkquest.org/23685/dana/pena di morte](http://library.thinkquest.org/23685/dana/pena%20di%20morte).

kontestacija. Tek u moderno vrijeme na Zapadu započinje noviji pristup smrtnoj kazni. Premda postoji čvrst i siguran državni poredak, koji smatra da ima pravo društvo braniti i donošenjem smrtnih presuda, počinje se razvijati svijest o dostojanstvu osobe dokazanog zločinca, o njegovim pravima, kao što je pravo na život. Počinju se postavljati pitanja treba li država umjesto smrtne kazne odrediti neku "medicinalnu" kaznu, koja bi zločincu omogućila rehabilitaciju i povratak u društvenu zajednicu. Tako se počinje stvarati pokret protiv donošenja i izvršenja smrtne kazne, a prvi glas protiv primjene smrtne kazne diže se 1764. godine u Italiji, preciznije, u Toskani, kada je pravnik C. Beccaria u jednoj raspravi progovorio o zločinu i kazni.³⁸ Prvi put u povijesti on naglašava da je smrtna kazna slabo sredstvo prevencije od budućih zločina i otvara mogućnost pravne pogreške u procesu osude na smrt, te stoga i predlaže aboliciju smrtne kazne. Premda će ta knjižica imati odjeka u cijeloj Europi i utjecati na reformu kaznenog prava, ipak je trebalo proći čitavo jedno stoljeće da bi došlo do primjene prve abolicije od smrtne kazne 1865. i opet u Toskani.³⁹ Krajem XIX. st. i u XX. stoljeću brojne države, posebice europske, započinju s ukidanjem smrtne kazne i uvode kaznu doživotnog zatvora.

Tako je zadnjih desetljeća XVIII. stoljeća započeo put bitke za dokinuće smrtne kazne, put koji još uvijek nije dovršen jer se smrtna kazna i danas vrši u mnogim državama svijeta. Sve do naših vremena javna vlast smatra da ima pravo dokazane zločince kazniti i smrću poslije pravednog suđenja. Svrha smrtne kazne je neka vrst osvete društva prema zločincima, a ujedno i opomena drugim da ne čine takve zločine.

Moderna svijest o vrijednosti života, o dostojanstvu ljudske osobe (i zločinca), kao i činjenica da smrtna kazna ne zastrašuje baš previše, stvorili su uvjerenje da ona ne može biti dopuštena kao vrsta obrane društva. Naime, u europskoj zapadnoj misli se smatra: ako je zločinac već uhvaćen, on nije više u stanju da vrši zlo i osuda na smrt znači hladnokrvno ubojstvo.

Zanimljivo je i postojeće stanje u svijetu: 106 država dokinulo je smrtnu kaznu, bilo legalno, bilo praktično (i u Hrvatskoj ne postoji), 14 država je ima samo za izvanredne (najčešće ratne slučajeve - izdaja, dezerterstvo), 26 država je nije primijenilo već nekoliko

³⁸ C. Beccaria, *Dei delitti e delle pene*, Le Monnier, Firenze, 1964. Knjižica je prvi put tiskana anonimno u Livornu 1764. Bila je stavljena na Indeks zabranjenih knjiga dekretom Sv. oficija od 3. veljače 1766.

³⁹ Usp. L. Ciccone, *La vita umana*, Ares, Milano, 2000., str. 63.

desetaka godina, dok 89 država još uvijek imaju smrtnu kaznu u svojim zakonima. Značajna je činjenica da je 1985. godine 35 država dokinulo smrtnu kaznu za sve zločine, dok su je u istome razdoblju 4 države bile dokinule, pa opet uvele (Nepal, Gambija, Papua Nova Gvineja i Filipini). Države koje primjenjuju smrtnu kaznu su: Kina, SAD (samo ne 12 od 50 država), Rusija, Indija i sve islamske zemlje. Tako se svake godine u SAD-u smakne oko 50 osoba, dok je u Kini samo 1994. bilo oko 2000 izvršenja smrtno kazne. Godine 1996. u svijetu je na taj način bilo ubijeno 5139 osoba, dok je na smrt bilo osuđeno 7207 osoba. U 1998. godini smrtna kazna je bila izvršena nad 1625 osoba u 37 različitih zemalja svijeta, dok su na smrt bile osuđene 3899 osobe.⁴⁰

Današnja rasprava o smrtnoj kazni vodi se uglavnom oko moralnosti takve kazne, oko prava državne vlasti da osuđuje na smrt – jer se ljudski život smatra najvećom čovjekovom vrednotom – i oko ekonomske korisnosti za društvo.

Zagovornici smrtno kazne navode etičke, socijalne i ekonomske razloge. Država, po njihovu mišljenju, ima prvotnu dužnost da brani pojedince i zajednicu. Onaj koji vrši i poštuje zakone, ima pravo na veću zaštitu od onoga koji ih ne vrši i ne poštuje, a onaj koji ih krši mora biti za to i kažnjen. Kako postoje zločini za koje je samo smrt pravedna kazna, ona onda i mora postojati u društvu. Prema tom stavu smrtna kazna je zahtjev pravednosti. To je dakle kazna za teške prekršaje u društvu i ona ima dvije osnovne uloge: retribucije i prevencije. Kao retribucija ona je kazna koja je moralna i pravna reakcija na izvršeno zlo, a kao prevencija se sastoji u tome da se država ograničuje na to da obrani društvo od opasnih zločinaca. Javna vlast time ne uzvraća zlo na zlo već samo tom kaznom obeshrabruje druge da ne prave teške zločine. U smislu prevencije smrtna kazna je veoma efikasna, smatraju zagovornici, jer o njoj ne razmišljaju samo oni koji zločin čine iz nasilne strasti. Ona je posebice učinkovita kada je riječ o organiziranom kriminalu (gangsteri, mafija, terorizam) koji teško pogađa mnoge države. Uz to, smrtna kazna zadovoljava i osjećaj zadovoljštine žrtava i njihove rodbine i tako eliminira privatnu osvetu i društvene neredne. Konačno, izvršenjem smrtno kazne država sprečava zločinca da po povratku na slobodu ponovno počine iste ili još teže zločine. Gledano i ekonomski, smrtna kazna manje košta društvo od dugog zatvora ili doživotne tamnice. Činjenica je, doduše, da postoji mogućnost osude nevinoga i da je u tom slučaju smrtna kazna

⁴⁰ Ovo su podaci koje donosi *Amnesty International*, usp. <http://amnesty.it/pdm/mondo.php3>.

nepopravljiva, ali ni to nije dostatan razlog njezina ukidanja jer je treba primjenjivati samo u onim slučajevima koji se mogu dokazati sa svom sigurnošću. Uz to, današnje države priznaju poglavarima država da mogu i pomilovati nekoga u slučaju sumnje i osuditi ga na vremensku kaznu.

Protivnici smrtne kazne ponajviše navode moralne motive. Za njih smrtna kazna nije samo okrutna pri samom izvršenju i u čekanju izvršenja, već nitko, ni kao pojedinac ni kao predstavnik vlasti, nema pravo oduzeti život drugome čovjeku, neovisno o težini zločina što ga netko može počinuti. Naime, smrtna kazna se protivi načelu po kojemu kazna ne smije biti osveta i obično kažnjavanje prijestupnika, nego njegov preodgoj i povratak u društveni život. Ako je kažnjen smrću, onda nema nikakva povratka. I sam sudski proces traje veoma dugo jer se osuđenik utječe svim mogućim institucijama, tako da se na izvršenje smrtne kazne čeka iznimno dugo, što je veoma bolno. U međuvremenu se sam zločinac vidno promijeni i uvidi svu svoju zloću, tako da se u smrt više ne šalje bivši zločinac, nego sasvim izmijenjena osoba. Postojanje smrtne kazne ne umanjuje baš organizirani kriminal protiv kojega se treba boriti drugim sredstvima, tj. napadima na ekonomski interes organizatora kriminala. Ni recidivnost ni privatna osveta nisu dovoljan razlog za donošenje smrtne kazne, jer zločince treba socijalno preodgajati, pomagati im kad iziđu iz zatvora i usmjeravati ih na ispravan život u društvu. Uz to, postoji i veoma velika opasnost krive presude te na smrt može biti osuđena i nevina osoba, što samo po sebi govori da smrtna kazna mora biti dokinuta. Tu je i činjenica da je smrtna kazna jedna vrst socijalne diskriminacije ako bivaju uhvaćeni i osuđeni kriminalci koji pripadaju nižim ili marginalnim slojevima društva iz rastrganih obitelji, bez primanja ili s niskim primanjima, s malom ili nikakvom školskom spremom.⁴¹

Na političkom planu pokrenula se i Europska unija svojom Konvencijom o pravima čovjeka⁴² već 1950., tražeći od svojih članica da ukinu smrtnu kaznu za zločine učinjene u mirnodopsko vrijeme, a danas to traži od svih država koje žele postati njezine članice ili promatrači. Ujedinjeni narodi još nisu donijeli takav stav, premda je

⁴¹ O smrtnoj kazni postoji već velika literatura. Prvi je o njoj počeo pisati američki psiholog P. H. Roche, *The Criminal Mind*, New York, 1958., potom T. Selin, *The Death Penalty*, The American Law Institute, Filadelfia, 1959. Od novijih studija vidi: AA. VV., *La pena di morte nel mondo*, Marietti, Casale Monferrato, 1983; L. Eusebi, *La pena "in crisi". Il recente dibattito sulla funzione della pena*, Moecelliana, Brescia, 1990.

⁴² Riječ je o Protokolima (ovdje 6.) koji su pridodani Konvenciji.

1998. i 1999. izglasana rezolucija o moratoriju na izvršenje smrtnih kazni. Značajno je da je UN kao osnivač Haaškog suda, isključio smrtnu kaznu za ratne zločine.⁴³

3. CRKVENI STAV O SMRTNOJ KAZNI TIJEKOM POVIJESTI I DANAS

Ozakonjeno ubijanje s krvnikom kao izvršiteljem prihvatila je i kršćanska tradicija, premda stav kršćanstva o smrtnoj kazni nikada nije bio posve jasan. U pretkonstantinovsko vrijeme, vrijeme otaca, Crkva se je protivila smrtnoj kazni, i to u sklopu općeg odbijanja služenja vojske, okrutnih i nasilnih igara (borba gladijatora) i svih javnih nemoralnih rimskih manifestacija. Crkva je u to vrijeme odbijala smrtnu kaznu jer ju je povezivala sa zvanjima koja su kršćanima bila zabranjena, kao što su vojnička i sudska zvanja, upravo stoga što su nositelji tih zvanja mogli biti primorani da dosude smrtnu kaznu ili da je izvrše, što nikako nije u skladu s Kristovim naukom. No, postoje i izričite otačke osude smrtno kazne kod Origena, Tertulijana, sv. Ignacija Antiohijskog, sv. Klementa Aleksandrijskog, Euzebija iz Cezareje, sv. Ivana Krizostoma, Laktancija, sv. Ambrozija i sv. Hipolita.⁴⁴

Pokostantinovsko vrijeme inače donosi velike promjene u život Crkve i u njezine odnose s Carstvom, tako i u pitanje o smrtnoj kazni. Naime, rimska tradicija je davala pravo izricanja smrtno kazne ne samo javnoj vlasti već i ocu obitelji (*pater familias*) pravo života i smrti (*tus vitae et necis*) nad sinovima, ženom i robovima. Ulaskom u logiku vlasti, i Crkva je nakon zadobivene slobode i privilegija (god. 313.) počela zaboravljati krv svojih mučenika i nije ju jasno osudila niti isključila. Naime, smatralo se da je javna i zakonita vlast na zemlji pravo izricanja i izvršenja smrtno kazne dobila delegacijom Božje vlasti.

Takvom će stavu najviše pridonijeti sv. Augustin, koji smatra da politička vlast ima i ulogu pomaganja Crkvi u suzbijanju heretika.⁴⁵ Sv. Augustin ne odobrava smrtnu kaznu izričito, već smatra da državna vlast treba intervenirati na biskupov zahtjev te osuđivati heretike.

Sve do XII. stoljeća nema u Crkvi jasne tradicije koja bi izričito odobravala smrtnu kaznu. Tek u XI. i XII. stoljeću započinje

⁴³ L. Ciccone, *Isto*, str. 64-65.

⁴⁴ *Isto*, str. 72.

⁴⁵ Usp. N. Blásquez, *La pena de muerte según santo Augustin*, Madrid, 1977. To je teolog koji se gotovo čitav život bavio proučavanjem smrtno kazne.

odobravanje smrtne kazne zbog teških prekršaja, ali se i naglašava kako to ne smije izvršiti crkvena vlast, već samo državna. Takvu tezu prvi je zastupao biskup u Chartresu Ivo (1040.-1116.), a slijedili su ga Gracijan, Petar od Poitiersa, Alan iz Lilla i sv. Toma Akvinski koji je navise utjecao na prihvaćanje smrtne kazne u kršćanstvu.⁴⁶ Tako se je u povijesti i dogodilo da Crkva nikada nije donijela smrtnu presudu, već je tolerirala da to učini svjetovna vlast.⁴⁷

Sv. Toma Akvinski o smrtnoj kazni raspravlja najprije u svojoj *Summi contra gentiles*⁴⁸ ali i u *Summa theologica*.⁴⁹ Kad govori o opće poznatim zločincima, sv. Toma odobrava smrtnu kaznu po poznatom principu totaliteta prema kojemu je dopušteno žrtvovati dio zbog dobra cjeline. U ovom slučaju dobro društva, opće dobro, je iznad pojedinačnoga, te se pojedinac koji je počinio velika zlodjela i tako narušio dobro, može osuditi na smrt i tako ukloniti iz društva da više ne šteti. On veli: "Ako je neki čovjek, zbog svoga određenog grijeha, opasan za zajednicu i uzročnik je njezina urušavanja, pohvalno je i pravedno ubiti ga, da bi se tako očuvalo opće dobro."⁵⁰ Taj racionalistički stav sv. Tome, koji je prihvatila i Crkva, mogao bi se ovako sintetizirati: po svojoj naravi kazna je zlo koje silom nameće zakonita i javna vlast. Ona je sredstvo koje služi održavanju društvenog reda, a njezino značenje je retribucija. I Stari zavjet poznaje kaznu kao retribuciju (oko za oko, zub za zub), kao zastrašivanje i kao iskorjenjivanje zla iz naroda Božjega, dok Novi zavjet dopušta javnoj vlasti (državi) pravo kažnjavanja zločinaca i donošenjem smrtne presude (Rim 13, 3; 1 Pt 2,13).⁵¹ To uvjerenje da je smrtna kazna dopuštena, u kršćanskoj je zajednici bilo prihvaćeno sve do naših dana.

No, ako se pogleda stav Učiteljstva tijekom povijesti, onda iznenađuje činjenica da ima veoma malo intervenata o smrtnoj kazni. Tek u srednjem vijeku (1208.) nalazimo izričiti tekst pape Nikole I. o dopuštenosti smrtne kazne u Ispovijesti vjere propisane za obraćenje valdeza: "O svjetovnoj vlasti tvrdimo, da bez smrtnog grijeha može

⁴⁶ Usp. L. Ciccone, *Isto*, str. 72.

⁴⁷ Usp. L. Rossi, *Pena di morte*, u: *Dizionario enciclopedico di teologia morale*, Edizioni Paoline, 1976., ed. IV.

⁴⁸ Usp. knjiga III, kapitul 146.

⁴⁹ Usp. II-IIae, questio 11, art. 3 kad govori o vjeri i hereticima, questio 39, art. 4 kad govori o ljubavi i šizmaticima i u questio 64, art. 2 i 3 kad govori o zločinima.

⁵⁰ *Summa Theologiae*, II-IIae, q. 64, ad 2.

⁵¹ Usp. L. Ciccone, *Isto*, str. 67-68.

izvršiti krvnu presudu, dok se ona vrši zbog nanošenja kazne, a ne mržnje, prema presudi, a ne neoprezno ili nepromišljeno.⁵² Dakle, papa traži zakonodavstvo koje ne bi trebalo biti sklono prolijevanju krvi, a smrtna kazna je samo ultima ratio. Od tada pa sve do jednog govora pape Pija XII., u kojem on govori o mogućnosti smrtne kazne, nema nikakvih dokumenata na razini Učiteljstva. Ni taj papinski govor nije izričito bio posvećen problemu smrtne kazne nego medicinskim istraživanjima na čovjeku, gdje je papa iznio osnovna načela, osobito načelo totaliteta, prema kojemu se žrtvuje dio u korist cjeline, ali koje se ne može primjenjivati u svakom slučaju, osobito ako je riječ o moralnoj cjelini. O problemu smrtne kazne ovako veli: "Ni kad je riječ o konačnom izvršenju osuđenika na smrt, država ne raspolaže pravom pojedinca na život. Javnoj vlasti je, dakle, rezervirano da liši osuđenika dobra njegova života, kao ekspijaciju za grijeh, jer se je on svojim zlim činom već sam lišio svoga prava na život."⁵³ Prema Piju XII. nije država ta koja ima pravo raspolaganja životom pojedinca, već je sam kriminalac taj koji je svojim zločinom sam sebe lišio prava na život, a državna vlast je samo izvršilac kazne.

Posljednjih desetljeća se i unutar Crkve vodi rasprava o opravdanosti i neopravdanosti smrtne kazne i problem se ovako postavlja: budući da zakonita politička vlast ima, među ostalim zakonitim ulogama, i kaznenu, koja uključuje nametanje određene kazne onima koji remete građanski i društveni život i poredak, ima li ona i ovlast da donosi i najtežu kaznu tako da dokazanog zločinca kazni i smrću?

Već 1978. godine francuski biskupi, kao i mnoge druge biskupske konferencije, uočili su važnost takve rasprave, te pišu kako neke stranice povijesti Crkve treba čitati u njihovu socijalnom i kulturalnom okruženju jer se vidi kako crkvena misao zori i raste premda se uvijek oslanja na Objavu. Pripuštanje smrtne kazne kao sredstva obrane društva u prošlosti je bilo prouzročeno različitim čimbenicima: rašireni osjećaj krhkosti ljudskog života i svijest o neizbježnosti smrti. Smrt se smatrala kao prelazak u vječni život te se osuđenika na nju nastojalo i religiozno pripremiti. Tu je bila i svijest primata duše nad tijelom i duhovnih vrednota nad vremenitim. Te istine, koje i nadalje ostaju valjane, danas se gledaju drukčijim očima. Na čovjeka se gleda

⁵² H. Denzinger-P. Hünermann (uredio I. Zirdum), *Zbirka sažetaka, vjerovanja, definicija i izjava o vjeri i čudoređu*, br. 795, Karitativni fond UPT, Đakovo, 2002.

⁵³ Pio XII., *La sperimentazione medica sull'uomo. Discorso al I Congresso Internazionale di Istopatologia del sistema nervoso* (4. 11.1952.), u: P. Verspieren (uredio), *Biologia, medicina et etica. Testi del Magistero cattolico, Queriniana, Brescia, 1990.*, str. 293.

kao na jedinstvenu osobu, život i kvaliteta života smatraju se osnovnim vrijednostima koje je Bog dao čovjeku, dok je politički život desakraliziran i teorija o delegaciji Božje ovlasti na javnu vlast izgubila je svoj smisao. Crkva, koja putuje sa svijetom, ne može ostati indiferentna na taj razvoj mentaliteta.⁵⁴

Ozbiljniju raspravu o smrtnoj kazni potakle su, dakle, mnoge biskupske konferencije koje su se opredijelile za njezinu aboliciju, što je imalo velikog odjeka u *Katekizmu Katoličke Crkve* (izišao najprije 1992.), u papinskoj enciklici *Evangelium vitae* (1995.) i u konačnoj verziji *Katekizma* iz 1997. (15. kolovoza).⁵⁵ U izdanju *Katekizma* iz 1992. smrtna kazna se još uvijek smatra mogućom, o njoj se govori pod V. zapovijedi i smješta ju se u područje obrane od nepravednog napadača jer se ona pretpostavlja kao zadnje sredstvo očuvanja reda u društvu u brojevima 2266. i 2267. "Obrana općeg društvenog dobra traži da se napadača onesposobi da čini zlo. S tim u vezi je tradicionalni crkveni nauk priznao utemeljenim pravo i dužnost zakonite javne vlasti da određuje kazne srazmjerne težini prijestupa, ne isključujući u krajnje teškim slučajevima ni smrtnu kaznu."⁵⁶ Dakle, donošenje i izvršenje smrtno kazne dopušta se javnoj vlasti zbog točno određenih uvjeta, i to više na teoretskoj negoli na praktičnoj razni. Time je potvrđen tradicionalni nauk Katoličke crkve.

Taj nauk je bio potvrđen i u enciklici *Evangelium vitae*, gdje je smrtna kazna smještena u "kaznenu pravednost". Javna vlast mora biti "osvetnik" povrede osobnih i društvenih prava nametanjem odgovarajuće kazne krivcu, kao uvjeta da bude ponovno pripušten korištenju vlastite slobode. Na taj način vlast postiže cilj da štiti javni red i sigurnost osoba, ali ne bez ponude poticaja i pomoći samom krivcu da se popravi i iskupi.

No, jasno je, da bi se postigli svi ti ciljevi, mjera i kakvoća kazni moraju biti pažljivo odvagane i donesene, i ne smiju dosegnuti krajnju mjeru ubijanja krivca osim u slučaju apsolutne nužnosti, tj.

⁵⁴ Usp. Comission sociale de l'Episcopat Français, *Éléments de réflexion sur la peine de mort*, u: La Documnetation Catholique, br. 1735, 5 février 1978, str. 110-112. Iste godine potječe i izjava Kanadske biskupske konferencije o smrtnoj kazni, potom 1978. opet Francuske biskupske konferencije, 1980. je izjava Američke (SAD) biskupske konferencije. Svi su tekstovi objavljeni u: Regno-documenti i u Lettere pastorali, Edizione Magistero Episcopale, Verona. Zbirka počinje s 1960. godinom, a izišlo je do sada 20 volumena.

⁵⁵ *Catechismus Catholicae Ecclesiae*, Libreria Editrice Vaticana, Citta del Vaticano, 1997.

⁵⁶ *Katekizam Katoličke Crkve*, Glas Koncila, Zagreb, 1994., br. 2266-2267. Nisam vidio da je na hrvatskom jeziku izišao popravljeni tekst *Katekizma* iz 1997.

kada zaštita društva drugačije ne bi bila moguća. Danas ipak, zbog sve prilagodljivije organizacije kaznenih ustanova, takvi su slučajevi jako rijetki, ako ne naprosto praktički nepostojeći.⁵⁷ Stav enciklike jasno se temelji na tomističkom nauku (sv. Toma je izričito citiran kao izvor takva nauka) o kaznenoj pravednosti kojoj je prvi cilj popraviti nered prouzročen zlodjelom. Papa doduše pozdravlja osjetljivost na problem smrtno kazne koja se "bilježi u Crkvi, kao i u građanskom društvu... koja zahtijeva njezinu prilično ograničenu primjenu, pa čak i potpuno ukinuće",⁵⁸ ali nije otišao dalje od tradicionalne postavke, osim u tvrdnji da su slučajevi njezina donošenja danas "naprosto praktički nepostojeći".

Katekizam iz 1997. godine donio je neke novine. Sama Sveta Stolica već je prije izdanja Katekizma dala tiskati novine u Katekizmu na intervencije biskupskih konferencija.⁵⁹ Kontroverzni broj 2266 je prerađen i govori o prisilnoj ulozi države općenito, nema ni spomena smrtno kazne, dok je br. 2267 i dalje ostao posvećen smrtnoj kazni, ali proširen i novim sadržajima. "Tradicionalni nauk Crkve ne isključuje, pretpostavivši puno utvrđivanje identiteta i odgovornosti okrivljenoga, utjecanje smrtnoj kazni kada je ona jedini mogući put da se efikasno obrani život ljudi od nepravednog napadača. Ako su nekrvna sredstva dovoljna za obranu od nepravednog napadača i da zaštite sigurnost osoba, vlast će se ograničiti na ta sredstva jer ona bolje odgovaraju stvarnim uvjetima općeg dobra i prikladnija su dostojanstvu ljudske osobe. Danas, pak, zbog mogućnosti kojima država raspolaže da efikasno suzbija zlodjelo tako da učini neškodljivim onoga koji ga je počinio tako da mu ne onemogućiti mogućnost iskupljenja, slučajevi apsolutne nužnosti smrtno osude krivca 'su jako rijetki, ako ne naprosto praktički nepostojeći.'"⁶⁰

Premda se u tom broju sintetizira tradicionalni nauk, ipak se donose striktni termini i uvjeti kada je smrtna kazna u načelu dopuštena. Ti uvjeti su: apsolutna sigurnost o identitetu i odgovornosti okrivljenoga i ako nema nikakva drugoga sredstva obrane života od nepravednoga napadača, a taj uvjet je danas proglašen "naprosto praktički nepostojećim".

⁵⁷ Ivan Pavao II., *Evangelium vitae. Evandjelje života. Enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života*, Kršćanska sadašnjost, dokumenti 103, Zagreb, 1995., br. 56.

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ *Catechismo della Chiesa Cattolica. Corrigenda di contenuti*, Libreria Editrice Vaticana.

⁶⁰ Prijevod je moj sa službenog talijanskog vatikanskog izdanja.

Zapravo je uvedena jasna razlika u terminima opravdane obrane od nepravednog napadača i donošenja kazni za teška zlodjela. U slučaju nepravednog napadača koji ugrožava život građana javna vlast "ima pravo upotrijebiti i oružje" (br. 2265), dok u donošenju kazni zbog teških zlodjela javna vlast treba itekako paziti i tražiti odgovarajuće putove. Smrtna kazna se ne pretpostavlja kao prije jer javnoj vlasti danas na raspolaganju stoje i druge mogućnosti sprječavanja zlodjela i onesposobljavanja zločinaca. Time Katekizam potiče državu na prevenciju od zlodjela, ali i odbacuje tri klasične postavke opravdanosti smrtno kazne: zakonitu obranu, obeshrabrenje mogućih prijestupnika i uspostavu narušenog reda.

Zakonita obrana od nepravednog napadača, kako jasno ističe Katekizam, danas se može osigurati drugim sredstvima, koja su u skladu s dostojanstvom ljudske osobe. Time je gotovo jasno rečeno da čovjek, i kad čini zlo, zadržava svoje dostojanstvo, svoja neotuđiva prava (među njima je prvo pravo na život). Ta prava mu ne daje ni državna vlast ni društvo, nego mu dolaze iz same njegove ljudske naravi i od Boga Stvoritelja. Dakle, i onda kad je riječ o smrtnoj kazni, vrijedi etički zahtjev za apsolutnim poštivanjem ljudskog života, jednako kao i u slučaju abortusa, jer država nikako ne može ozakoniti prekidanje života.

Obeshrabrenje mogućih počinitelja određenih zlodjela više je racionalna negoli praktična tvrdnja. Čini se da zlodjela u zemljama u kojima postoji smrtna kazna nisu ništa manja negoli u onima u kojima je ona dokinuta. Pače, čini se da dokidanje smrtno kazne smanjuje kriminalitet.⁶¹ Treba naglasiti da, gledano s pozicije katoličke moralke, ljudski život uvijek sam u sebi posjeduje svoju vrijednost i nikada ne smije biti sredstvo, pa ni onda kada postoji dobra nakana i svrha, kao što je to smanjivanje kriminaliteta u društvu.

Uspostava narušenog reda ne postiže se donošenjem i izvršenjem smrtno presude jer se tako nevini ne vraća u život, već se život oduzima i ubojici. Kompenzacija se može ostvariti samo ako su obojica živi, a ne ako su mrtvi, i to samo u dobru, a ne i u zlu. Narušeni se poredak prije uspostavlja ako se krivac pokaje i vrati na ispravni put, a ne dodavanjem smrti na smrt.

Novo promišljanje klasičnih razloga na kojima je počivao tradicionalni nauk o dozvoljenosti smrtno kazne danas je postalo datost kršćanske etičke svijesti, o čemu svjedoče i stavovi mnogih

⁶¹ Usp. S. Femminis, *La pena di morte oggi nel mondo*, u: *Aggiornamenti sociali*, br. 5, 1998., str. 421-432.

biskupskih konferencija, koje su se izjasnile da je ukidanje smrtno kazne precizna, teška i hitna zadaća države.

S time se složio i papa Ivan Pavao II. kada je uputio apele za "dokinuće smrtno kazne" (Božićna poruka Urbi et Orbi 1998.) i kada je naglasio da postoji kontrast između radosnih božićnih popijevki i tolikih sadašnjih žalosnih problema, među koje je ubrojio i smrtno kaznu koju treba dokinuti.⁶² Mjesec dana potom, 23. siječnja 1999., u Mexico Cityju papa je ponovno progovorio o nepotrebnosti smrtno kazne: "Treba prekinuti s nekorisnim pribjegavanjem smrtno kazni."⁶³ Isti je poziv uputio i četiri dana poslije u SAD-u, u Saint Louisu (Missouri), čije je stanovništvo velikom većinom prihvatilo smrtno kaznu. Tada je rekao: "Jedan od znakova nade pokazuje se u rastućem priznanju da dostojanstvo ljudskog života nikada ne smije biti nije-kano, pa ni onome koji je učinio veliko zlo. Moderno društvo posjeduje instrumente zaštite, a da ne niječe kriminalcima mogućnost popravka. Ponavljam apel koji sam učinio za Božić, da se stvori suglasnost za dokinuće smrtno kazne, koja je okrutna i beskorisna."⁶⁴ Prije negoli je došao u državu Missouri, Papa je zamolio njezina guvernera da se ne izvrši smrtno kazna nad višestrukim ubojicom Darrelom Measeom (52 godine), bar dok je on u posjetu toj državi. Guverner Missourija, uvjereni pobornik smrtno kazne, rado mu je udovoljio.

Navedene Papine riječi prožete su nekim apsolutnim tvrdnjama, kao što su nekorisnost smrtno kazne, dostojanstvo ljudskog života nikada ne smije biti nije-kano, iz čega se daje zaključiti da poštivanje ljudskog života ne trpi nikakve iznimke, pa ni onda kada je riječ "o onome koji je učinio veliko zlo", te da današnje Učiteljstvo ne smatra smrtno kaznu opravdanom i primjerenom u društvu. Značajno je istaći da ne postoji nijedan dokument ni biskupskih konferencija ni pojedinih biskupa koji bi zagovarao smrtno kaznu.

Tom stavu su pridonijeli i mnogi teolozi u svojim raspravama o tom pitanju, čije je stavove najjasnije izrazio G. Concetti u *L'Osservatore romano* 1977. i 1978. godine, kao i prilozi u *Civiltà cattolica* iz 1981. Ti se stavovi ovako dadu sintetizirati:

1. Pravo na život je prvotno, osnovno, apsolutno i neporecivo pravo. Ono postoji neovisno o bilo kojem uvjetu, pa i onom o ponašanju osobe, te nikome nije dopušteno da ga poništava, pa ni samoj državi.

⁶² Usp. *L'Osservatore Romano*, 28-29. dicembre 1998., str.7.

⁶³ Isto, 25-26, gennaio 1999., str. 7.

⁶⁴ Isto, 29. gennaio 1999., str. 4.

2. Ta apsolutnost, osim racionalnih temelja, ima i one teološke: čovjek je slika Božja i po stvaralačkom Božjem zahvatu, slika koju nitko ne može posve narušiti, pa ni učinjeni veliki zločin.

3. Smrtnom kaznom država znatno prelazi granice zakonite obrane društva i građana. Ono što društvu škodi, nije osoba kriminalca već njegovo kriminalno djelovanje, te je stoga dovoljno onemogućiti mu takvo djelovanje tako da ga se liši slobode i stavi u pritvor.

4. Osnovni princip je da je samo Bog gospodar života i taj princip ne trpi izuzetke zbog bilo kakvog motiva.

5. Pretpostavljeno pravo države na smrtnu kaznu potpuno je protuevanđeosko, jer se protivi osnovnom kršćanskom zakonu ljubavi i Govoru na gori.

6. To pravo pretpostavlja apsolutističku moć države, koja je u prošlosti bila personificirana u vladaru, a danas u državi kao izvoru prava i etike, i to prema hegelijanskoj koncepciji koja je potpuno suprotna personalističkom shvaćanju čovjeka, koje u središte stavlja osobu i smatra da i država mora služiti osobi.⁶⁵

Tim tvrdnjama danas se nadodaju i neke druge, bilo filozofske bilo teološke, koje se kadšto i nadopunjuju. Ujedno se otvara i niz drugih pitanja, kao što je odnos društva prema kriminalitetu, te potom pitanje imaju li osveta i kazna medicinalnu ulogu i što se čini na prevenciji zločina.

Posljednjih desetljeća brižno su se iščitavali i analizirali biblijski tekstovi o smrtnoj kazni, posebice oni novozavjetni, sv. Pavla, gdje se naglašava da "mač" koji ima javna vlast služi za održavanje javnog reda i kažnjavanja prijestupnika, a ne odmah i donošenje presude smrtne kazne.⁶⁶

Danas postoji i činjenica da je politički život desakraliziran tako da je teorija o delegaciji Božje ovlasti na javnu vlast koja je postala potpuno laička, izgubila svoj smisao i opravdanost, kako su naglasili francuski biskupi.⁶⁷

I samo postavljanje smrtne kazne u kontekst "zakonite obrane" nikako nije opravdano. Teolog Eusebi smatra da se smrtna kazna nikako ne smije povezivati sa zakonitom obranom, jer je smrtna

⁶⁵ Usp. C. Concetti, *Può ancora ritenersi legittima la pena di morte?* u: *L'Osservatore Romano*, 23. siječnja 1977.; Isti, *Inviolabilità della vita umana*, u: Isto, 8. rujna 1978; *La Civiltà cattolica, Editoriale. Riflessioni sulla pena di morte*, 1981.

⁶⁶ Usp. AA.VV, *Grande commentario biblico*, Querininana, Brescia, 1974., str. 1251.

⁶⁷ Usp. bilješku br. 19.

kazna "po svojoj naravi s njom inkompatibilna, budući da se zakonita obrana odnosi na agresivno ponašanje koje je *in actu*, dok je ta okolnost potpuno strana kontekstu donošenja sudske presude".⁶⁸

ZAKLJUČAK

Postojanje smrtne kazne u mnogim društvima tijekom povijesti nepobitna je činjenica; glasovi koji se dižu protiv nje dolaze tek u modernom razdoblju, i to iz humanističkih talijanskih krugova 18. stoljeća. Premda se kršćanstvo u svojim početcima jasno protivilo postojanju smrtne kazne, koja je protivna kršćanskom i ljudskom dostojanstvu i Govoru na gori, dopuštenost smrtne kazne u kršćanskoj zajednici u srednjem vijeku, posebice pod utjecajem sv. Tome Akvinskoga, postaje crkvena tradicija sve do posljednjih godina.

Crkva kao takva nikada nije donijela smrtnu presudu ni izvršila smrtnu kaznu, ali je tolerirala da to učini javna vlast zbog općeg dobra zajednice, zbog obeshrabrenja drugih mogućih zločinaca i zbog zadovoljenja kaznene pravednosti.

U današnje vrijeme, kada je sazorila ideja u društvu o dostojanstvu ljudske osobe, o vrijednosti ljudskog života i o neotuđivom pravu na život, i Crkva, koja putuje zajedno sa svijetom, je i na razini svojega Učiteljstva postala svjesna da je smrtna kazna neprilična u modernom društvu. U tome se slaže Sveti Otac, kao i svi biskupi Katoličke crkve.

Na takav stav jasno su utjecali teolozi u svojim raspravama posljednjih desetljeća, koji su problematiku o smrtnoj kazni stavili u širi kontekst, a ne samo u juridički. Pravi problem današnjeg društva sastoji se u općem porastu kriminaliteta i njegove prevencije, kao i u *eliminiranju uzroka nasilja*, za što današnje državne zajednice na raspolaganju imaju znatno efikasnija sredstva od postojanja smrtne kazne. Stoga se može reći da *smrtna kazna u sadašnjem društvu nema nikakva opravdanja*.

⁶⁸ L. Eusebi, *Le istanze del pensiero cristiano e il dibattito sulla riforma del sistema penale nello Stato laico*, u: A. Acerbi-L. Eusebi (uredili), *Colpa e pena? La teologia di fronte alla questione criminale*, Vita e Pensiero, Milano, 1998., str. 244.

CHURCH AND CAPITAL PUNISHMENT

Summary

This article analyzes the viability, legal validity and motivation of capital punishment, in various societies as well as within the Church. The first chapter examines its viability throughout history, from "prejudicial" cultures to the "juridical" ones. The second chapter is about the awareness of dignity and value of human life in contemporary time up to the present day. In the third part the author presents the attitude of Christianity and Church towards it, in history and today.

The progress of the awareness of human dignity and human rights, as the right of life is, begins in the second half of XVII century. The first voice against capital punishment comes from the Italian lawyer C. Beccaria. His ideas will influence on the criminal law reform, so that, at the end of 19 century and in 20 century, numerous states start abolishing the capital punishment, introducing the sentence of life imprisonment. However, capital punishment still exists and it is in practice in many countries in the world, in spite of OUN declarations and ever growing movement against the existence of death penalty.

Early Christianity was against the existence of death penalty as it was against the Christian and human dignity, which is witnessed by some Church Fathers. Nevertheless, under the influence of social mentality and Roman law in the Middle Ages (XII century) even the Church allows death penalty, because of discouraging other possible criminals and because of satisfying the criminal justice.

Throughout history there are very few Doctrine interventions on the capital punishment. According to Pius XII, it is not the state that has right of disposing of an individual's life, but the criminal himself is the one who, because of his crime, deprives himself of the right of life, and state authorities are only the executors of the punishment.

Today, when the idea of human dignity, value of human life and inalienable right of life has grown ripe in society, the Church too, on the level of its Doctrine, has become aware that capital punishment is inappropriate in modern society. Holy Father is of the same opinion as well as all the bishops of the Catholic Church.

Key words: capital punishment, crime, evil deed, society, Christian community, Church theology, punishment, person, personal dignity, life, Doctrine